

Den förnumstige

Fritänkaren

alternativ oberoende kulturtidskrift
för mest litteratur, musik och film.

Nr. 41 Jul 1995.

Fjärde årgångens andra nummer.

Redaktör och producent: Christian Lanciai

Fritänkaren beräknas utkomma med 12 nummer årligen på budgetbasis
i anspråkslös form utan annonser och *utan lay-out*.

Innehåll i detta nummer :

Fritänkarens årsberättelse	2
Albert Einsteins olösliga problem	4
Mera om mordet på Jitzhak Rabin	5
Lilian Arvidsson in memoriam	6
Det fatalaste året i musikens historia	7
Puccinis okända opera	7
Två oratorier (Beethoven och Händel)	8
Rossini, Puccini, Beethoven och Waldenby i Annedal	9
Årets bästa film	9
Krisresan, del 3 : "Fallet doktor Sandy"	10
Doktor Sandys julbrev	11
Vårresan, del 8 (Italien)	12
Himalayaturer, del 11 : <i>Avslutning</i> .	14
Om Hinduismen	17
Letnany-förlaget	20

Detta nummers litterära inslag begränsar sig till artiklarna om Einstein och hinduismen.
I nästa nummer (januari 1996) kommer desto fler böcker att tas upp.

Med tack för året som varit, och i förväg för året som kommer.

Fritänkaren.

(Göteborg 15.12.1995)

Detta är den första av Letnany-förlagets enastående publikationer.

Fritänkarens årsberättelse

Året har varit bräddat med kriser och kransar. För det första chockhöjdes portot med 25%, vilket med vår saknad av Föreningsbrevsrättigheter höll på att bli rena katastrofen. Till detta kom krisen i maj, då vi plötsligt utan förvarning fann oss utelåsta från våra tidigare tryckningsmöjligheter. Under utgivningen av de tre numren 33-35 hotades Fritänkaren av nedläggning, tills några medarbetare räddade situationen.

Motvinden har dock aldrig upphört. Utgifterna hittills i år överstiger 8000 kronor (8226:-) medan inkomsterna understiger 5000 kronor (4895:-). Emellertid finns det hopp. Detta hopp står till projektet *Letnany-förlaget*, med vars hjälp vi hoppas kunna fortsätta utge Fritänkaren med Föreningsbrevsrättigheter. Detta är emellertid långt ifrån klart ännu. Om vi får i gång Letnany-förlaget kommer dock betydligt fler publikationer än bara Fritänkaren att se dagens ljus den vägen.

Under krisperioden nr. 33-35 minskade Fritänkarens upplaga avsevärt men har sedermera hållit sig konstant på 140. Vad som däremot ständigt ökar är den engelska upplagan, (3 nr. per år,) som nu är uppe i 70. Denna upplaga får vi ingenting för, utan den bara kostar. Om denna icke funnes skulle Fritänkaren gå med vinst, men vi kan omöjligt avstå från den, då så många vänner ständigt väntar på den framför allt i Indien, där svenska är ett okänt språk. Samtidigt väntar vi ännu på äntliga inbetalningar från alla de som ända sedan första årgången lovat inbetala prenumerationsavgifter men aldrig gjort det. Vi har hellre tålamod än vidtar sådana metoder som "Det Bästa", som skriver sig själv ständigt överträffande hotelsebrev till de prenumeranter som inte betalar exakt i tid, vilket knappast lär skrämma sådana prenumeranter tillbaka till "Det Bästa", som då bland avskräckande exempel snarare framstår som det sämsta.

Klart är att en fortsättning av utgivningen av Fritänkaren är önskvärd från de flesta håll. Den har en viktig funktion att fylla, i synnerhet i rapporteringen från resor. Även våra musikartiklar anses unika av kännare, liksom vissa filmartiklar, medan färre brytt sig om våra litteraturrecensioner, då de flesta tydligen ändå inte läser, inte har läst och inte vill läsa de författare som recenseras. Ändå hör Sverige till världens mest bokläsande länder. Så djup är litteraturkrisen i världen, att kvalitet betyder mindre än underhållning.

En särskild eloge förtjänar de medarbetare som aldrig tröttnat på att stödja oss. Det är i främsta rummet två: Johannes B. Westerberg och John Bede. Det kan vara av intresse för dem själva att i Fritänkaren få läsa återgivningen av redaktörens första möte med dem (ur hans självbiografi):

"Jag brukade då dagligen sitta i timmar på Universitetsbiblioteket och studera. En av de luntor jag tog del av var Johannes Magnus gamla krönika från 1500-talet om Sveriges konungar från Magog till Gustav Wasa, ett verk som aldrig kommit ut i någon ny upplaga efter Gustav II Adolf. Denna lunta av Sveriges sista katolska ärkebiskop, skriven i landsflykt i Venedig i ett anfall av storsvensk patriotism utan motstycke, trodde jag att jag ensam skulle få rå om, men icke. En dag var den upptagen av en annan, och då jag var mitt i den ville jag ogärna dela med mig av den förr än jag var klar. Följaktligen lokaliserade jag konkurrenten. Det var en svensk-irländare av en sådan gestalt och utseende att det var lämpligast att inte stöta sig med honom. Det var en helt ung man liksom jag men blond-röblig och kraftig med ett samtidigt mycket brutalt och grant utseende. Hans intresse var svenskarnas och irländarnas gemensamma ursprung, som enligt hans mening bara kunde vara keltiskt. Vi fann snart att vi hade mycket gemensamma intressen och mycket att diskutera; och hur det nu var inleddes där och då vad man skulle kunna kalla ett litterärt samarbete, ty vi skrev båda i omfattande verk ner resultatet av våra teorier och uppfattningar och projekterade att någon gång slå dem samman i ett riktigt verk,

som skulle överträffa både Johannes Magnus, Saxo Grammaticus, Jordanes och självaste Snorre Sturlason. Detta skulle då heta "Gotisk historia". Först efter 18 år blev projektet verklighet, betydligt försenat av både mina musikaliska vidlyftigheter och hans engagemang för Irlands både katolska och brittiska sak, då han ser det som sitt livs viktigaste uppgift att på lång sikt åstadkomma en återförening mellan Irland och Britannien och fred mellan dess olika kyrkor och religioner. Mera ambitiös kan man knappast bli som irländare. En sådan utsatt verksamhet kräver diskretion om något, så han förekommer bara litterärt under pseudonymen John Bede. Han behärskade både gaeliska, engelska och svenska men skrev bättre engelska än svenska fastän hans mor varit svenska. Tidvis levde han mycket farligt, om än han knappast smugglade vapen och apterade bomber, men numera riskerar han livet endast diplomatiskt. Liksom jag var han född katolik."

Han råkar även känna Seamus Heaney, som han dock tycker att är en pedantisk dilettant.

"Vid denna fantastiska gårdsfest den 2 juni 1979 dök det upp en väldigt proper akademiker, som försynt höll sig i bakgrunden, som om han inte ville synas. I all sin anspråkslöshet var han välväxt och hade ett mycket lugnt sätt med världens till synes bästa ölsinne, då han inte blev påverkad vad han än drack; och efter att det visat sig att han utan vidare kunde slå om från rikssvenska till finlandssvenska, då detta var hans modersmål, blev vårt samröre svårare att avsluta. Han hade studerat vid Uppsala, mest musik, men var egentligen en grundligt utbildad ortodox kristen teolog. Dessutom var han vid 27 års ålder alldeles otroligt vittberest och hade varit i Indien och nästan hela Ryssland. Detta var mitt första möte med Johannes B. Westerberg, vilket kanske blev av avgörande betydelse för mitt liv. Då han var mycket på resande fot var våra första kontakter tämligen sparsamma, men han återuppsökte mig sedan alltid var jag än bodde, medan han var svårare för mig att kontakta, då han helt saknade fast bostad och inte ens hade några anhöriga. Han slog genast an på mig som en universellt lyckad *self-made man* som jag kunde lära mig mycket av, och han fick genast en lika stark dragning till mig, då han hos mig kanske såg en stabilitet, rofasthet och inre trygghet som han själv saknade. Då anade ännu ingen av oss att vi båda verkade för samma firma - den flyktingbyrå, som sedan 1948 haft som målsättning att arbeta för främst Östblockets alla diktaturers upplösning och därefter även alla andra diktaturers. När detta stod klart för oss efter ett antal år fördjupades vårt samarbete, som man kan säga att då multiplicerades i intensitet med tio, och från 1988 har vi bedrivit ett konsekvent litterärt samarbete. Vi är inte som bröder men som kusiner."

De enda klagomål som dessa djärva skribenters ibland väl kontroversiella bidrag ibland har gett upphov till har varit, att man ej har kunnat skönja gränserna mellan vad som är John Bede och redaktören respektive vad som är herr Westerberg och redaktören. Dessa osynliga gränser vittnar om det goda samarbetet. Ej heller kan man i Nordhoff och Halls romaner (ex. "Myteriet på Bounty") särskilja vad som är den ena och vad som är den andra, ej heller beträffande paret Erckmann-Chatrion (de berömda tyska och franska kollegerna som bl.a. skrev "Waterloo" tillsammans,) vad som egentligen var Auguste Maquet i Alexandre Dumas' romaner, skilja mellan bröderna Goncourt, eller för den delen mellan regissörerna, författarna och producenterna Michael Powell - Emeric Pressburger. Låt oss hålla samarbetsgränserna obefintliga.

Slutligen har frågan ställts om den ursprungliga motiveringen till att starta Fritänkaren fortfarande håller. Vad som gav startsignalen till Fritänkaren var behovet av ett forum för ifrågasättandet av vissa företeelser i vårt samhälle, först och främst en rasistisk katolsk tidskrift redigerad av en viss Mikael Rosén samt en viss kyrkoherdes förehavanden i Svenska Kyrkan. Det behövdes att någon gick i debatt mot dessa, som annars fick fältet fritt. Mikael Roséns katolska tidskrift är fortfarande

rasistisk, och i det senaste numret skryter hans medarbetare Hermann Schulze, numera svensk medborgare, att han i sin ungdom tjänade under Adolf men nu tjänar under Gustav Adolf, som om den en-testiklade korpralen kunde jämföras med Hjaltekonungen. Inför en sådan pekoral smörja som hr Roséns tidskrift ("Sveriges enda katolska tidskrift") skulle till och med en påve som Pius XII rotera i sin grav.

Även den kontroversiella kyrkoherden, som bl.a. tagit ställning för vigsel mellan homosexuella, kvarstår i sin tjänst trots svåra kontroverser och krig med andra utmanövrerade präster. I sin senaste predikan frågade han bl.a. sin församling hur mycket de trodde att fem kilo Corn Flakes var. Tyvärr är det enklast att låta sådana präster vara, men det finns folk som reagerar. När Mark Twain åhörde en dålig predikan, exempelvis, protesterade han genom att, när kollekten upptogs, i stället för att ge en sedel ta en sedel, som skadestånd för en dålig predikan. Det är väl att gå för långt åt det andra hållet, men ibland behöver präster svar på tal.

Beträffande homosexuella menar Fritänkaren, att det är lika dumt att uppmuntra dem som att förfölja dem. Det enda sunda är väl att strunta i dem.

Fritänkaren föredrar dock numera att endast avhåna Mikael Rosén under skriftlig tystnad och att inte blanda sig i dryftandet av så känsliga teologiska frågor inom Svenska Kyrkan som hur mycket fem kilo Corn Flakes kan vara.

Det finns viktigare frågor här i världen.

Albert Einsteins olösliga problem

Knappast någon människa åtnjöt en sådan respekt från hela världen under sina sista tio år som Albert Einstein. Med sina stora varma mänskliga ögon, som Kenneth Clark jämförde med den lika mänskliga Rembrandts, och med sitt yviga vita långa hår utgjorde Einstein en av världens mest välbekanta och älskade fysionomier, som egentligen bara stod Charlie Chaplin efter. Likväl dolde sig bakom detta ytterst pittoreska utseende, nästan som en gammal vis clown, världens kanske mest ängsligt och hårdast grubblande hjärna.

Einsteins stora problem var atombomben, därför att han själv varit delvis ansvarig för dess tillkomst. Efter Hiroshima och Nagasaki kom han i ännu högre grad än Robert Oppenheimer i den svåraste tänkbara samvetsnöd. Han hade yrkat på att Amerika framställde bomben för att förekomma Hitler-Tyskland, medan det sedermera visade sig att Hitler-Tyskland aldrig haft någon avsikt eller möjlighet att framställa bomben. Hitlers brott mot mänskligheten överträffades av Amerikas brott mot Japans civilbefolkning och det genom den bomb som Einstein bett Amerika framställa.

Einsteins mest angelägna strävan efter kriget var att gottgöra vad han ansåg vara delvis hans eget fel. Outtröttligt diskuterar han med andra vetenskapsmän över hela världen bombens problematik, som ständigt förvärras allt eftersom först Sovjetunionen och sedan även England och Frankrike skaffar sig bomben. Som en lösning på problemet eftersträvar han en världsregering av högre effektivitet än FN, som alla nationer skulle erkänna och underkasta sig militärt, som en stabil fredsförsäkring. Naturligtvis kunde ingen världslig militärmakt ställa upp på detta, då varje militärmakts enda existensberättigande var förmågan att hävda sig mot andra militärmakter. Ändå tog Einstein en sorts personligt ansvar för en världspolitisk högsta instans och agerade inom vetenskapen som en sorts världsfader. När en dialog blev omöjlig mellan Amerika och Ryssland under McCarthy-perioden tog han på sig att ändå möjliggöra en dialog, diskuterade och lyssnade till ryska vetenskapsmän och tog deras argument mot Amerika på allvar. Han kunde själv kritisera Amerika utan någon pardon och jämförde vid ett tillfälle Amerikas hållning efter andra världskriget med den tyska översittarattityden under

kaiser Wilhelm II i första världskriget. Han kunde till och med jämställa Amerikas översittarattityd med den marxistiska. ("*Military Intrusion in Science*", 1947.)

Han kunde aldrig själv betrakta sig som amerikan, fastän USA var hans enda hemland under hans sista två decennier. Ej heller kunde han någonsin förlika sig med Tyskland efter 1933. ("Bakom nazistpartiet stod det tyska folket, som valde Hitler efter att denne i sin bok och i sina tal klargjort sina skändliga avsikter bortom någon möjlighet till missförstånd.") Tyskarna var för honom det enda folk som inte gjort någon ansträngning för att försvara de orättvist förföljda; och mot andra världskrigets slut, när till och med Churchill började ömka sig över tyskarna, varnade Einstein för sådana känslor och bad han världen att aldrig glömma, att tyskarna utnyttjat andras mjukare och mänskligare hållning för att kunna genomföra historiens skändligaste brott mot mänskligheten. ("*To the Heroes of the Battle of the Warsaw Ghetto*".)

Därmed var judarna det enda folk som Einstein allierade sig med. Han var jude själv och därtill en övertygad sionist.

Mera om mordet på Jitzhak Rabin

Sionismen får aldrig förväxlas med sådana företeelser som de riktlinjer som mördarna Baruch Goldstein och Yigal Amir företrädde. Många jämställer sionismen just med rörelser som den amerikanska *Kach*, som Baruch Goldstein företrädde, och säger om Yigal Amir: "Sådan är sionismen." Ingenting kunde vara mera fel.

Sionismen är en protektiv rörelse vars huvudsyfte är att slå vakt om Israels överlevnad. Ej heller Menachem Begins *Stern*-liga, som mördade Folke Bernadotte, hade något med sionismen att göra, fastän många medlemmar kallade sig sionister. Sionismen är enbart defensiv och ett slags säkerhetstjänst. Den kartlägger fiender, men den mördar dem inte.

Problemet med den israeliska höger-extremismen uppstod när en del så kallade israeler efter junikriget 1967 började visa tecken på övermod. Detta är aldrig bra. (Se Einsteins kritik mot den amerikanska översittarattityden efter det andra världskriget.) Men detta övermod gick i regel inte till överdrift i Israel. Det var i Amerika dessa organiserade högerextremistiska rörelser föddes och utvecklades, och därifrån spred de sig till Israel.

Att många var emot Jitzhak Rabins politik har ingenting med saken att göra. Ett mord är ett mord, och det kan aldrig försvaras, i synnerhet inte om den mördade är en jude och mördaren är det också. En jude kan inte göra sådant även om han är jude - han bevisar sig i så fall inte ha någon gemenskap med judendomen.

Våra vänner i Haifa har citerat ett läsarbrev i *Jerusalem Post* den 10 november, som betecknande illustration av den intrikata situationen, som vi tacksamt vill återge:

"Herr red., På vägen till Jerusalem plockade jag upp några ungdomar från Kirjat Arba som hoppades på lift för att delta i Jitzhak Rabins begravning. En av de unga männen var Meir Lapid. I december 1993 blev hans far och bror skjutna och dödade av araber. Hans mor blev änka med 13 barn.

Efter Meirs fars död var det ingen från regeringen som gav familjen något deltagande. Då vandrade hela familjen tillsammans till Jerusalem för att få samtala med statsministern. Men han nekade att träffa dem. Då satte Meir upp ett tält i närheten och tillbringade där tre månader i bön, i hopp om att statsministern en dag skulle säga: "Jag är ledsen för vad som hände med din far." Meir, som var soldat, kände det som en oförrätt att statsministern, som också var försvarsminister, aldrig kom ut till hans tält för att tända ett ljus för hans far.

När något fruktansvärt drabbar judarna river de i Bibeln sönder sina kläder. På vägen till Rabins begravning hade Meir med sig den arméskjorta som han hade rivit sönder efter sin far och ett ljus som han ville tända för statsminister Rabin. Han sade: "Jag var upprörd över att statsministern inte ville tända något ljus för min far, men det betyder inte att jag inte kan gå och tända ett ljus för honom. Bara på detta sätt kan motsättningarna inom det judiska folket försonas. Bara för att han sårar mig behöver jag inte hata honom! Däremot kan jag sörja över honom och hans familj. Detta är mitt bidrag till att hela såren inom mitt folk."

- Norma Archbold, Ariel.

Man erinrar sig följande citat av en läkare:

"Det finns ingen större kraft i livet och hos människan än hennes förmåga att utstå lidandet, vars yttre manifestation är vad vi kallar sorgen."

Lilian Arvidsson in memoriam

En av Göteborgs mest färgstarka kvinnogestalter har gått ur tiden. Jag hade den stora äran att få känna Lilian under nästan 40 år. Hon var alltid samma stora fryntliga fantastiskt varmhjärtade personlighet, som ibland kunde verka tröttsamt och excentriskt skrytsam, men hon hade också något att skryta över.

Den intressantaste delen av hennes liv var den karriär hon gjorde innan jag lärde känna henne. På 20-talet kom hon som Ernst Rolf-flicka till Egypten och upplevde där sina mest utvecklande lärdomsår: hon lärde sig där tala både arabiska, turkiska och persiska utom engelska, franska och italienska. Hon blev nämligen där gift med en italienare, en siciliansk prins, vilket äktenskap tyvärr inte blev så lyckligt när det visade sig att han hade lurat henne och redan var gift förut: katoliker får inte gifta om sig, ett problem som skulle förfölja Lilian hela livet, då hon själv var katolik.

Hennes mest uppseendeväckande insatser var väl under andra världskriget, när hon själv smugglade judar över från Danmark till Sverige. Sammanlagt räddade hon personligen livet på 37 som annars troligen blivit mördade, varvid hon själv riskerade livet varje gång. Det effektivaste sättet att genomföra människo-smugglingstrafiken på lär ha varit genom en klädtransportbil, som inretts med ett extra utrymme, i vilket hon med sina flyktingvänner stod inklämda medan bilen genomsöktes vid gränspasseringen.

Hon höll på att göra karriär inom filmen efter kriget som Lilian Bendix och genomförde flera filmroller, bl.a. i "Kejsarn av Portugallien", tills en rik industriman upptäckte hennes charmfulla sätt att som en annan Juliette Greco sjunga franska cabaretvisor och föll för henne. Detta var David Arvidsson, som gav henne hennes sista namn och nästan levde lika länge som hon. Deras hem ute i Örgryte på Skårgatan 82 var ett av Göteborgs vackraste med en vinterträdgård och alla hennes livs minnen från Egypten och hela Europa.

Hon var så djupt engagerad i Röda Korset att hon för många framstod som den som mer än någon annan personifierade Röda Korset och dess rätta anda. Men hon var nästan lika engagerad i Göteborgs katolska församling. Där kunde hon dock bli mycket orättvist behandlad på grund av sitt tidigare äktenskap, så att en kyrkoherde nekade att ge henne kommunionen och vägrade besöka henne när hon låg sjuk. Tyvärr var hon nästan ständigt återkommande sjuk från den dag hon lämnade filmen och steg ner från cabaretsenen inför sitt sista och ändå lyckligaste äktenskap. Likväl blev hon 87 år gammal.

En underbar mänska har gått ur tiden. Må vi aldrig glömma henne.

Det fatalaste året i musikens historia

Den 27 juli 1924 avlider Ferruccio Busoni, den ojämförlige tekniske virtuosen och kompositören, en av Sibelius närmaste vänner, endast 58 år gammal, med sitt huvudverk, operan "Faust", ofullbordad.

Den 29 november 1924 avlider Giacomo Puccini, världens ledande operakompositör, endast 65 år gammal. Med honom avslutas i princip den italienska klassiska operatraditionen, då Mascagni redan har skrivit sina ungdomsmästerverk, som han aldrig lyckades överträffa.

Under våren 1925 får Wilhelm Stenhammar, endast 54 år gammal, en hjärtattack efter många års hjärtlidande, vilket förvandlar honom till en nästan helt handlingsförlamad invalid under de få år han har kvar att leva.

Den 1 juli 1925 avlider Erik Satie endast 59 år gammal, knappast oersättlig som kompositör men dock ett oefterhärmligt original som personlighet inom fransk musik.

Under samma år komponerar Jean Sibelius "Tapiola", sin sista betydande komposition, för att därefter lägga ner det seriösa komponerandet för gott, personligen drabbad av Busonis och Stenhammars bortfall, endast 60 år gammal.

Även Richard Strauss hade redan åstadkommit sina främsta operor och Stravinskij sina främsta baletter. Strauss hade en framtid som chef för Hitlers "Reichsmusikkammer" att möta, medan varken Stravinskij eller Rachmaninov hade något Ryssland kvar att återvända till. Även Carl Nielsen hade sina främsta verk bakom sig och bara sex år kvar att leva.

En av de få som fortsatte trots detta massiva bortfall från den klassiska musikens ledning var Ralph Vaughan Williams i England, som dock gled in i sin mest radikalt modernistiska period. Och Schönberg ska vi inte tala om.

Även Ravel och de Falla hade sina största verk bakom sig.

Ännu en fortsatte dock, och det var George Gershwin i Amerika, vars oemotståndliga briljans och begåvning emellertid hopplöst ledde hela den amerikanska musiken och nästan hela världen hän mot jazzen.

Den klassiska musiken har aldrig repat sig efter 1925.

Puccinis okända opera

Den har väl aldrig framförts i Sverige. "Syster Angelica" är den andra enaktaren i "Il Trittico" och den som Puccini själv ansåg vara den bästa av dem alla tre. Den är unik genom att den bara har kvinnoroller.

Historien är den mest typiskt Puccinianska man kan tänka sig med de extremaste tänkbara kontraster mellan ljuv änglalikheter och de djupaste avgrunder av ondska, tragedi och förtvivlan. Det hela börjar med den mest extrema tänkbara oskuld som dominerande element, när nunnor i ett kloster tillbringar dagen under ljusaste tänkbara enfald. Men den frommaste av alla är syster Angelica, som alla menar att måste bli ett helgon, då hon inte verkar ha någon dold hemlighet som alla de andra. Då meddelas det att syster Angelica för första gången någonsin har fått besök.

Den scen som följer öppnar hela avgrunden, och man står där och hisnar av svindel inför svalgets totala mörker. Besökaren är en högaristokratisk dam, en prinsessa, som är som en isdrottning, fullkomligt förstenad av mänsklig köld och helt känslolös i sitt iskalla uppträdande. Hon har kommit för att meddela syster Angelica, att den arma nunnans oäkta barn har dött, sedan det tydligen vanvårdats ihjäl utan någon som helst kärlek. Angelica har alltså satts på kloster av sin familj för

den sakens skull, och nu är barnet äntligen dött, menar prinsessan, som kommit för att besöka sin fränka för första och sista gången av den anledningen.

Men Puccini överger inte Angelica. Vad som följer är *Mater Dolorosas* stora scen, ingenting kan överträffa en moders kärlek för sitt barn, och hon beslutar sig för att följa sin son i döden och är konsekvent. Men hon gör det inte utan Puccinis hela arsenal av änglakörer och ett apotheos utan motstycke i någon opera för en ensam olycklig kvinna.

Frågan är om "Syster Angelica" i sitt skakande drama och sin djupa mänsklighet inte verkligen är Puccinis sista seriösa fullbordade opera. Det finns mycket av Liú (i den ofullbordade "*Turandot*") över syster Angelica; och mellan Angelica och det stora kärleksmonumentet över Liú står bara - det stora skämtet Gianni Schicchi.

Two oratorios

Beethovens enda oratorium "*Christus am Ölberge*" är nästan helt okänt. Det har ett högt opustal (85) men komponerades och uppfördes så tidigt som 1803, alltså mitt under Beethovens ljusaste period kring Kreutzer-sonaten, Rasumovskij-kvartetterna, Waldstein-sonaten och Eroica-symfonin. Fastän verket skall vara sakralt, skrivet enkom för en Palmsöndag, erinrar det mest om hans enda opera *Fidelios* dramatiska struktur med körerna som den viktigaste dramatiska komponenten.

Verket är indelat i två delar. Den första delen är den innerliga smärtans del med långa monologer av Jesus, då han gråter blod av ångest men tröstras av änglar. Den andra delen är sedan våldsamt dramatisk, då den beskriver de romerska soldaternas intrång i örtagården, Judas kyss, Petrus tagande till svärdet, blodvite, m.m, ungefär som i Anthonis van Dycks berömda målning: dramat är kraftfullt och våldsamt, och Beethoven utnyttjar varje detalj i soldaternas, Petrus, Judas och Jesus ageranden som ytterligare kan tillspetsa dramatiken.

Att oratoriet är så pass försummat och okänt framstår som förbryllande, då det borde inta en nästan lika framträdande plats i Beethovens produktion som hans enda opera "*Fidelio*".

Mera välkänt är då Händels oratorium "Israel i Egypten", väl hans mest framförda efter "Messias". Det komponerades som det första av de stora oratorier, som sedan via "Saul" beredde vägen för "Messias", "Simson", "Salomo" och ett stort antal till. Händel synes ha åstadkommit det helt på eget initiativ utan betalning eller beställning och själv ha valt ut texterna ur "Exodus". Första delen heter "Exodus" och behandlar Israels betryck i Egypten med de tio landsplågorna. Den kulminerar med den egyptiska katastrofen i Röda Havet, varefter den andra delen följer, som heter "Moses lovsång", som bara behandlar denna lovsång. Händel skrev oratoriet av tacksamhet över sin återvunna hälsa efter slaganfallet i juli 1737. Det kom liksom av bara farten precis som senare "Messias" med ett överdåd av underbara körer, hela 20 av verkets 36 moment utgöres av körer; och verket är kanske det rent körtekniskt mest färgrika och suveräna i musikhistorien. Händel formligen *målar* de tio egyptiska landsplågorna i musik som fresker i olika klangfärger med olika körkombinationer med orkesterns olika instrument. Som så många av Händels mindre kända oratorier är även "Israel i Egypten", det näst bäst kända, grovt underskattat och försummat.

Rossini, Puccini, Beethoven och Waldenby i Annedal

Ny succé för tredje året i rad med Michael Waldenbys "Gammal svensk julkantat" till text av Oscar Levantin! Och succén var om möjligt ännu större i år än tidigare år, vad nu detta kan ha berott på. Kan det ha varit det långa förträffliga pianosolot av Ingemar Fridell med Beethovens Pathétique-sonat som höjde stämningen i år, då ett sådant pianosolo ej förekommit tidigare? Ingemar Fridells ambition är att en gång lyckas åstadkomma Bachs H-moll-mässa med hela orkesterackompanjemanget transkriberat för orgel med honom själv vid spakarna, tangenterna och pedalerna. Det är inte omöjligt! Eller var det Puccini som än en gång höjde taket till skyarna så att det försvann? Nej, underverket vid konserten visade sig genast vid de första takterna till Rossinis Kyrie-sats i "*Messe solennelle*". Detta makalösa verk har i sin enkla harmonik en så otroligt rytmiskt suggestiv uppbyggnad, att hela kyrkan började svänga i takt till musiken när Rossini väl kom i gång. Verket är Rossinis sista, hans sista "ålderdomssynd" enligt hans egen terminologi och fullständigt utan jämlike i den sakrala musiken. Beethoven rekommenderade Rossini att endast komponera buffa-operor, då komik var Rossinis synnerliga expertområde, och visst förekommer det buffamoment även i hans "ålderdomssynder", men vilka snilleblixtar till buffamoment! Suggestiviteten i Rossinis yttersta "ålderdomssynd" är snarare av sådant slag att man ryser än skrattar, särskilt i den stora Gloria-fugan, som dock inte framfördes denna gång. Ibland får man bespara publiken alltför rysansvärda effekter, i synnerhet när de redan är så pass högt uppskruvade genom Puccini, Ingemar Fridell, Beethoven, Michael Waldenby och inte minst gamle sjungaren Rising.

Rikedomen i Waldenbys kantat består av en medryckande inledning, ett dramatiskt intermezzo (om gamle sjungaren Rising), en ljuv pastoral med erinringar om nordisk sommar samt en rekapitulation om inledningen som final. Melodiken bär upp det hela allt igenom, och verket har en klar genomslagskraft i vår tid av annars alltför mycket och ensidigt modernistiskt nonsens och vulgärt och korrumperat rock-barbari. Världen behöver mera musik som Michael Waldenbys.

Årets bästa film

Konkurrensen har varit hård. En solklar kandidat från början var den utmärkta filmatiseringen och dramatiseringen av "*Rob Roy*" med Liam Neeson, ett väl komponerat mästerverk med tät dramatik och fantastiska skådespelarprestationer alltigenom.

Emellertid överträffades denna film av den utomordentligt virtuosa "*The Madness of King George*" med Nigel Hawthorne i årets absolut bästa skådespelarprestation, vilket till och med Hollywood tyckte. Filmen var underbar alltigenom med ett svindlande praktfullt tempo och den bästa tänkbara musik av enbart Händel.

Emellertid fick denna film konkurrens av den lika virtuosa men mera sensuellt mästerliga "*Drottning Margot*" från Frankrike, en blodig och härresande men årets definitivt mest dramatiska historia.

Ännu en konkurrent dök upp i slutet av året: Kenneth Branaghs briljanta Shakespearefilm "*In the Bleak Midwinter*" i svartvitt, på svenska omdöpt till "*Bakom kulisserna*", årets roligaste film, med den mest skarpslipade och spirituella dialogen för året och i viss mån de mest tänkvärda allmänmänskliga debattinläggen. Filmen belyser den mänskliga idealistiska konstens rätt att existera på egna villkor i opposition mot det kommersiella etablissemanget, som filmen nästan lär en att hata och nästan med all rätt.

Emellertid var det en helt annan film som tog priset. Två år i rad har Fritänkaren funnit årets bästa film vara en udda film regisserad av en kvinna. I år har det hänt för tredje året i rad. Till årets bästa film utsågs Liv Ullmanns finkänsliga och utsökt estetiska filmatisering av "Kristin Lavransdotter", årets mest stilrena film med kanske det finaste foto som Sven Nykvist hittills åstadkommit till någon film - ändå är han kanske världens främsta veteran på området. Filmen utdömdes av kritikerna som "för långsam". Alla dessa kritiker, som då tydligen föredrar action och våld med sådana typer som James Bond i ständigt mer degenererat uppstoppade former, den väl snart pensioneringsmässiga Sylvester Stallone, macho-mastodonten Arnold Schwarzenegger och andra sådana uppblåsta våldsmonster, som inför Kristin Lavransdotter kan slänga sig i väggen, kan då också gå och slänga sig i väggen, då de så tydligt klargjort att de inte fattar vad film vill säga. Är man otålig och nervös av naturen och därtill bortskämd av Hollywoods B-våldsrullar på löpande band, kan det kanske vara naturligt att skruva sig en aning i stolen inför Kristin Lavransdotters mer metafysiska resonemang; men det är ousäktligt att som kritiker blunda för filmens storslagna kvaliteter, som alla väger tungt. Tyngst väger den utsökta estetiska äkthet och känsla som dominerar hela filmen, men även alla skådespelarinsatser är ypperliga och helt övertygande, Sven Nykvists foto är nästan oöverträffbart, även den sparsamma musiken har man använt dramatiskt raffinerat; och det enda man eventuellt kunde anmärka på är följande: varför kan man så tydligt förstå vartenda ord som de norska skådespelarna uttalar men så få av vad de svenska aktörerna framluddrar? Till och med Erland Josephson bluddrar ibland bort orden, som om han inte orkade få dem hela vägen ut över läpparna.

Men som helhet står "Kristin Lavransdotter" utan konkurrens som årets största filmatiska skönhetsupplevelse.

Krisresan, del 3 : "Fallet doktor Sandy"

(I förra numret hade han spårlöst försvunnit i östra Turkiet, medan vår enda kontakt med honom där menade att han kunde ha gått i kloster.)

Är det då möjligt att doktor Sandy kan ha gått i kloster? Han var minst av allt religiös. Han var en njutningsmänska och materialist med ett mycket djupt mänskligt och humanitärt intresse. Det enda som kunde intressera honom för religion var om den som lamaismen hade intressanta medicinska sidor. Som läkare var han den bästa jag har känt. Han menade, att varje patient var sin egen bästa läkare, och att varje patient exakt vet rent instinktivt vad som är fel och vad som är bäst för henne. Därför menade han att en läkares viktigaste plikt var att lyssna till sin patient och ta henne på allvar. "Det finns patienter som exakt känner och vet när en medicin som ordinerats för henne inte är bra för henne, som om kroppen rent intuitivt reagerade i förväg mot medicinens oförutsedda bieffekter. Det värsta en läkare då kan göra är att ändå insistera på att medicinen injiceras. Vanligen utlöser en sådan medicin då nya symptom och obotliga allergier hos patienten som hon aldrig haft tidigare."

Han tog aldrig betalt av mig för någon av mina många konsultationer, och jag ger honom ensam äran för att ha lotsat mig ut ur min magsårskris 1985-90. Vi träffades första gången i Budapest hösten 1990, (det var samma resa som gav mig bekantskapen med den gamle pianisten René Drouault,) och jag visade mig från början angelägen att inte förlora honom ur sikte. Han brukade sedan regelbundet ringa upp mig efter midnatt när han bytt residens eller vistelseort, vanligen från Budapest, Prag eller Athen. Med åren blev vårt samröre allt intensivare, och våra bästa stunder hade vi alltid i Athen eller på Cypern. Gradvis fick jag också veta mer och mer om hans historia.

Han var inte litterär eller lärd på något sätt, men han hade varit en lovande pionjär i kampen mot Aids 1982 som läkare i Edinburgh, London och Paris. 1983 uppstod den osmakliga prestigestriden på liv och död mellan Luc Montaigner i Paris och Robert Gallo i Amerika, som berörde doktor Sandys läkaretik så illa, att han frivilligt hoppade av en lysande och lovande karriär. Från 1983 var han helt ensam och fri som sin egen och inledde sin nya karriär, som han kallade det, som "människoforskare". Jag fick aldrig veta hans riktiga efternamn, men han mottog alltid mina brev adresserade till "Doktor Sandy". Jag antog att "Sandy" var ett diminutiv av Alexander. Om han hade familj och barn fick jag heller aldrig veta, men det framgick att han hade en förmögen bakgrund. Troligen kom han från en rik familj men utan att denna brydde sig om honom och utan att han lämnade efter sig några egna arvingar, om han nu är borta.

Aidsproblematiken upphörde aldrig att sysselsätta honom, och när han av mig fick veta att Aidsproblemet hade diskuterats på en buddhistisk "konferens" i Darjeeling hösten 1994 insisterade han på att få veta vad som hade sagts. Detta resulterade i att jag gav honom kontakt med Kim, vilket ledde till doktor Sandys häpnadsväckande utlåtande, att "den tibetanska buddhismens medicinska kunnande har svaret till det olösliga problemet Aids". Han ville själv resa till Ladakh för att studera ämnet men hindrades av sjukdom och bekvämlighet och gav upp. Troligen hade det varit bättre för honom att han ändå farit.

I stället engagerade han sig i världens narkotikaproblem och beslöt att gå till storms mot det på egen hand med egna medel med hjälp av bara sina oöverskådliga underjordiska kontakter. Vad han egentligen lyckades åstadkomma får vi troligen aldrig veta, om han nu är borta, men i så fall var det troligen det som krävde hans liv, vilket han själv förutsade när vi träffades för sista gången i Prag i somras.

Det finns hopp om att han kan komma tillbaka, men hur stora oddsen är vet ingen. De är ytterst osäkra, då han var en så ensam och fördold filantrop som han var. Färdiga med honom blir vi emellertid aldrig.

Därmed framstår parallellförsvinnandet Sven Enander som ganska kuriöst. Han var av ungefär samma ålder, samma sorts mänska och till och med liknade doktor Sandy till det yttre om han dock var ödmjukare och mer religiös. Sven reste till Turkiet under vårvintern för att återhämta sin hälsa, och ingen vet sedan något mera om honom. Sven är dock just en sådan mänska som gärna försvinner i kloster på en tid för att sedan helt oförmodat dyka upp igen. Doktor Sandy var emellertid bättre på att höra av sig och noga med att någon visste var han var. Turkiet är ett väldigt land som det är alltför lätt att försvinna i.

(Sedermera har både Sven Enander och doktor Sandy kommit till rätta igen. Redan i Neapel fick vi veta att doktor Sandy dykt upp i Armenien, och här är nu en översättning av hans julbrev, som vi fick nyligen.)

Doktor Sandys julbrev

"Tack för allt ditt besvär för min skull. Fastän det inte har gjort någon nytta alls måste jag värdesätta det som sådant. Som du har förstätt har min höst varit ganska upp och ner, (*"topsy-turvy"*), men jag har aldrig svävat i någon fara. Jag har bara träffat många lustiga människor. Det känns skönt att nu vara tillbaka på Cypern bland riktiga vänner och inte bara sådana som låtsas vara det.

Armenien var ett mycket fascinerande land att lära känna, och dess bergnatur inspirerade mig till att verkligen planera för Ladakh trots allt. Kanske det blir av. Jag har ju ingenting att förlora utom livet, så varför inte?

Troligen kommer Europa att vara dumt nog att rösta för tullunion med Turkiet och blunda för *"the crime side of business"*. Jag vet inte själv vad som är rätt. Kanske att

Europa gör det rätta när hon hjälper Turkiet att lösa sina problem med att inte göra dem värre, vilket är samma princip som USA applicerar mot Kina. Endast framtiden kommer att veta vad som är rätt.

Mycket har hänt under året inom drogernas undre värld, och jag är stolt över att kunna erkänna att min privata offensiv i våras inte var helt utan resultat. Ändå vidhåller jag nödvändigheten av en liberalisering. Det är bättre att ha patienter att vårda än att ha kriminella att bekämpa. Läkare kan göra större nytta i sjukhus än poliser med skjutvapen. Om detta kommer att öka bördan för sjukvården kommer det dock att lätta bördan för samhället.

Hoppas vi ses igen i vår i Athen eller Istanbul.

Yours truly, etc."

(I nästa nummer fortsätter Krisresan i Grekland.)

Värresan, del 8.

Desto bättre blev jag mottagen i Genua. Beatrice tog emot fastän hennes hem och situation var i djup kris. Hennes hembiträde hade slutat vid månadsskiftet, och då hon vid sina 87 år är helt beroende av ett sådant hade hon fått skaffa sig ett provisoriskt sådant, som inte kunde någonting, en liten stackare från Ecuador. Den förra, Lucy, som alltid haft det bra hos Beatrice, hade träffat en karlslok, en riktig äventyrare, och kommit på avvägar.

Icke desto mindre har jag aldrig blivit bättre mottagen i mitt liv. Ett vackrare förhållande mellan mor och son har jag aldrig sett än mellan Beatrice och hennes son Pier Giulio, nu 64 år gammal. Han är läkare och har arbetat ihjäl sig under hela sitt liv, vilket man ser på honom. Hans ansiktsfärg är inte naturlig, mera gråblå än mänsklig, hans hår är alldeles vitt, och han måste alltid använda mycket starka glasögon. Ändå är han vänligheten själv med ett mycket vackert och hjärtligt leende ständigt i beredskap, och tillsammans med modern är han ljuvligheten själv. (Hon blev änka när Pier Giulio var nyfödd, och hon gifte om sig först när Pier Giulio var fullvuxen.) Liksom sin florentinska mor är han djupt kultiverad, och han har skrivit talrika böcker och artiklar inom läkarvetenskapens område. Han vägrar att pensionera sig så länge han orkar arbeta.

Hans fru var däremot något av en komedienne. Hennes områden var konst och psykologi, och hon var lärare till yrket, men beträffande ämnet Genua var hon rena encyklopedin. Hon visste allt om sin stad sedan dess grundläggning, och hon tröttnade aldrig på att berätta. Hon hade mostrar och fastrar och onklar spridda över hela staden, alla i pittoreska eller luxuösa villor, och hon tog mig med till ett antal av dem på besök. Hennes bror bodde med sin familj i en villa vid havet mellan Nervi och Portofino. Hon visade även Portofino för mig där Italiens rikaste män, bl.a. Berlusconi, har sina sommarvillor gömda i klyftorna och sina yachter i den exklusiva hamnen; och en annan moster bodde i en villa mitt i en park på en kulle mitt inne i staden, som om man i Göteborg skulle ha en villa mitt i Vasaparken eller i Stockholm mitt i Tegnérslunden. När vi besökte en gammal kyrka mitt i den äldsta delen av staden med bara de trängsta tänkbara gränder insisterade hon på att köra ända fram med bil. (Beatrice var då med.) Nu är ju framkomligheten där bland gamla 800-talsgränder inte den bästa, och i Genua lutar dessutom de flesta gator i nästan 45 graders vinkel. Vanligen kom Graziella, som hon heter, fram med sin bil genom gränderna men kunde sedan inte vända tillbaka. Hon kunde alltså bara liksom leta sig fram tills gränden tog slut inför en trappa eller gård eller 360-graders kurva och sedan backa för att söka sig fram längs en annan väg. På detta sätt gjorde hon de flesta gränder osäkra i det gamla Genua. Det var dessutom skärtorsdag, och tusentals

männskor, mest gamla käringar, var på väg i klump till eller från gudstjänster och svor ve och förbannelse över Graziella och hennes bil, som hänsynslöst backade in och ut genom världens trängsta gränder, som käringarna tydligen menade sig ha monopol på att få tränga sig igenom utan gemena sabotage i form av oformliga bilar.

Deras son Beppi är ännu ett oskrivet kapitel. För närvarande är han en vimsig odåga som inte klarar av universitetet då han helst ägnar sig åt att spela synth och sjunga på nattkrogar och göra kasettinspelningar av egna rocklåtar på italienska. De låter förvånansvärt bra för att vara rockmusik men är samtidigt både skrattretande och patetiska. Han är inget direkt svart får ännu, och föräldrarna hoppas ännu att det kan bli något av honom.

Den stora personligheten i familjen är dock Beatrice med sin utomordentliga florentinska bakgrund. Bara efter mina två korta och intensiva dagar hos henne kunde jag märka hur hon redan haft inflytande på mitt språk. Hon fick mig att upptäcka glädjen i det italienska språket och vilka utomordentliga uttrycksmöjligheter detta språk har, som i viss mån rentav överträffar engelskans. Den italienska litteraturen är full av pärlor och djupt underskattad både utomlands och hemma, i motsats till den franska, som är överskattad överallt, och den svenska, som är överskattad hemma (i jämförelse med den italienska).

Karakteristiskt för Beatrice var också hennes sätt att köra ut mig. Det att hon inte kunde erbjuda mig just den höga standard som hon själv ville ha och var van vid, beträffande service och mat, gjorde henne olycklig och att hon skämdes inför mig. Jag hade själv planerat att inte stanna längre än två nätter, så när hon själv föreslog samma sak passade det utmärkt, men hon hade gärna velat ha mig längre. Bara hennes självkritik och det att hon inte kunde presentera den höga livskvalitet som var hennes rätta florentinska element gjorde att hon måste be mig lämna tidigare än hon själv ville. På så sätt lyckades hon ändå ge mig just något av sin rätta florentinska livskvalitet, och för det var jag djupt tacksam.

Även Ligurien har sina pittoreska egenheter. Till påsken exempelvis pryds alla gravar med festliga färggranna blommor och kransar, som för att smycka döden till en fest. Redan på skärtorsdagen ser man alla kyrkor fulla med blomsterprydnader och människor ivriga med att dela ut buketter och komma med famnen full av blommor till varje grav, som om alla världens bröllop skulle firas på nytt. I Ligurien har man också den originella sedvänjan att smycka husen med fresker utvändigt. I stället för prålig arkitektur med krusiduller och reliefer, pelare och pilastrar, målas dessa utsmyckningar utvändigt på husen så skickligt och realistiskt, att de ofta ser helt verkliga ut.

I Verona väntade dock inget påskfirande med gravblomster, kyrklighet och seriöst ståhej. I stället samlades hela familjen, elva personer, i mina släktingars lilla hus uppe bland bergen, där vi påskdagen intog en festmåltid i ett värdshus med bara lantlig spis, husets vin och andra äkta varor. Det var kanske hela resans höjdpunkt. Kulmen av detta presenterades kanske av Paolo, min kusin, när han med stor humor inför alla intervjuade mig angående min sociala ställning, min befrielse från militärtjänst p.g.a. plattfötter, min uteblivna betalning av TV-licensen och annat sådant. Italienare kan ju inte bli kloka på det svenska skönstaxeringssystemet, i synnerhet när detta används mot inkomsttagare av mindre än 10,000 kronor om året, men på något sätt kunde Paolo ändå moraliskt acceptera mitt utanförskap i samhället, i synnerhet i beaktande av att jag ju mest arbetat som seriös musiker i en tid där den enda etablerade och lönsamma musiken var infernaliskt oväsen kallat rockmusik. Befrielse från militärtjänst p.g.a. plattfötter kunde även accepteras som *fait accompli*, i synnerhet i beaktande av att Kalle Anka råkade ut för samma sak och det i Amerika, världens mest militanta nation. Däremot kunde den obetalda TV-licensen inte accepteras, fastän min TV var från 1972, fastän man måste sätta på den en kvart innan programmet börjar, fastän den inte har något ljud, och fastän jag inte

är någon TV-tittare utom på gamla klassiska filmer, som visas ack alltför sällan. Allt kunde man förlåta mig utom detta. Man menade att hela min skönstaxeringshistoria och mitt undvikande av militärtjänst p.g.a. plattfötter var alltför italienska historier för att kunna kritiseras medan det här med obetald TV-licens var något synnerligen allvarligt.

Ur väderlekssynpunkt var påsken i Italien ganska besynnerlig. På långfredagen snöade det kraftigt även längst söderut i Italien, och påven ledde långfredagens korsvägsandakt i Colosseum inför hela världens TV-kameror i oupphörligt ösregn. Påskdagen var sedan som en omvänd hand. Plötsligt var det sommar med klar himmel och temperaturer uppåt 25 grader. Ännu min sista dag i Verona var det 23 grader varmt i skymningen.

Olika TV-filmer visades på det kända påsktemat. Nicholas Rays film från 1961 "Konungarnas konung" visade en ung och grann macho-Jesus med idel sköna ynglingar som lärjungar med helt felfria tänder, där varje leende var som en gnistrande bländande pepsodent-reklam. Till och med Pontius Pilatus såg alldeles ovanligt ung och grann ut. Kort sagt, Hollywoodiseringen av Jesussagan var inte helt övertygande.

Den bästa Jesusfilmen som gjorts hittills är väl Zeffirellis långa och väl genomtänkta och genomarbetade version med bara världens bästa skådespelare i alla huvudroller. Men Zeffirelli är främst, liksom Visconti, en operaregissör, och tolkningen av Jesus gester och scener och utfall är väl i Zeffirellis version litet väl instuderade och teatraliska. Utan tvekan hade Jesus varit just sådan om han levde i Italien, men nu levde han faktiskt i Israel.

Som den mest övertygande av alla Jesusfilmer framstår trots allt även alla den filmens svagheter Pasolinis svartvita "Evangelium enligt Matteus", oöverträffad både i övertygande realism och kraft och chockerande verkan. Pasolinis Jesus var väl litet väl hård och nästan omänsklig men ändå kanske den som kommit närmast sanningen.

I Italien frossar man i påsken och dess mysterier, och man kan aldrig få nog av religiösa fenomen och nya underverk, vilket den blodgråtande madonnan i Civitavecchia visar. Italien är de facto fullt av underverk i en måtto som kanske bara Indien och Tibet överträffar, men England kommer också ganska nära. Franciskanermunken Padre Pio levde de facto i 50 år efter sin stigmatisering och bibehöll de genomborrande såren i sina händer hela tiden till sin död vid 82 års ålder utan att någonsin ha brutit mot sina munklöften av kyskhet, lydnad och fattigdom. Ingen har kunnat förklara hans stigmatisering eller hans säregna förmåga att faktiskt kunna bota sjuka och förutsäga framtiden - han förutsade redan 1945, när han träffade Karol Wojtyła, att denne skulle bli påve, vilket då föreföll helt omöjligt.

Sådant är bara att respektera, och om man inte kan förstå det är det bara att låta det vara. Man måste inte gå in i det själv, och vill man inte är det bara att hålla sig utanför. Kungligheter har sina slott, och svin har sina stior. Ingen utom dessa kungligheter och svin behöver besöka deras slott eller stior.

(Hemresan i nästa nummer.)

Himalayaturer, del 11 : Avslutning.

På morgonen tog jag tåget tillbaka till Delhi och fick till resällskap en mycket angenäm dam med 6-årig dotter. Vi talade engelska tills vi kom på att vi båda kom från Sverige. Ensam med sin dotter hade hon rest runt i Indien och Nepal under tre veckor - väl vågat enligt min mening. Det visade sig att hennes far var finlandssvensk.

Delhi mötte oss med världens sämsta väder - regn, tjocka och kyla, ett helt absurt väder för säsongen. Ut till flygfältet delade jag en autorickshaw med två andra, och resan dit var kanske den värsta biten av hela resan - det regnade in, det blåste iskallt, och vi trängdes bland koffertar och bagage och kunde knappast sitta obekvämare.

Tony dök upp som väntat klockan 7. Han hade kommit till Delhi sent lördag kväll och på söndagen inte kunnat göra något utom sight-seeing. På måndag hade han besökt Aeroflots kontor för att konfirmera biljetterna, varvid det visat sig att det inte registrerats i datorn att vi lämnat Moskva och kommit fram till Delhi. Därmed blev konfirmeringen av biljetterna en besvärlig historia som inte löste sig förrän på onsdag morgon.

På tisdagen for han ut till Agra och kom fram dit vid middag precis när jag lämnade Taj Mahal. Han besökte Taj på eftermiddagen, så att vi faktiskt befann oss i Agra samtidigt och hade kunnat stöta samman. Emellertid låg jag ständigt några timmar före honom, så att jag även hann tillbaka till Delhi före honom och till flygfältet tre timmar före honom.

Sista dagen i Delhi hade han emellertid äntligen fått träffa den guru han väntat på hela resan, som namngav alla hans närmaste utan att känna honom och förutspådde hans framtid. Gurun tog ett okänt arvode för sina imponerande konstverk.

Emellertid var inte alla våra bekymmer över. Dimman i Delhi skulle visa sig fatal. Vårt plan gick inte den kvällen och inget annat plan heller. Vi fick tillbringa natten i terminalen sovande i sittande ställning tills vi brutalt blev väckta och kommenderade att inta en gratis middag i den flotta restaurangen vare sig vi ville eller inte. Klockan tre på morgonen är det inte alla förunnat att ha en god aptit, i synnerhet inte om de bryskt blir väckta och kommenderade till att ha det. Natten blev således tämligen sömnlös, och en miserabel frukost på morgonen erbjöd föga plåster på såren. Denna hade man bättre aptit till, men när man kom fram efter alla köer och all trängsel var de flesta faten länsade och erbjöd endast sorgliga för att inte säga oaptitliga ruiner. Vårt flyg gick äntligen klockan 14 endast 12 timmar försenat för att därpå mellanlanda i Tasjkent och stanna där i några timmar. Tiden var för kort för en sight-seeing i Uzbekistan men för lång för att sittandet i Tasjkents pittoreska flygterminal skulle erbjuda någon direkt njutning. Tydligt har en rysk hemresa från Indien sina putslystiga överraskningsmoment.

Ankomsten till Moskva klockan 6 på kvällen medförde nya dröjsmål. Flygplatsen Sjeremetjevo behövde natten på sig för att boka om 500 försenade passagerare från Bangkok, Singapore, Karachi, Calcutta och Delhi på väg till Amerika, Cuba och alla möjliga länder i Europa. Under tiden skulle dessa tappra 500 förpassas till något hotell, men ingen av dessa 500 ofrivilliga volontärer hade något ryskt visum. Detta medförde oändliga byråkratiska turer med oändliga köer flera gånger om. Vi kom till hotellet en halv timme före midnatt.

Nya turer följde nästa dag. Frukosten (gratis) bestod av en kopp te, två brödskivor utan smör och ett halvkockt ägg. Flygresan hem gick sedan först till Köpenhamn, sedan till Stockholm och därefter med inrikesflyg till Göteborg, vilken stad ernåddes klockan 6 på kvällen. Vi hade då lämnat Moskva klockan 12 (lokal tid) och sedan fått vänta några timmar i Köpenhamn respektive Stockholm. En flygtur som enligt bokning skulle ha tagit 10 timmar hade tagit 41.

Denna flygförsening på 30 timmar var alltså nästan dubbelt så allvarlig som min förra hemresa från Indien, som bara varit på 16. Emellertid hade den flygförseningen haft betydligt värre konsekvenser för passagerarna då medelåldern hade varit högre: hälften hade varit pensionärer, och många hade varit sjuka redan före start. Förseningen hade försämrat tillståndet hos alla och desto mer ju sjukare man var innan, med flera nervsammanbrott, en hjärtinfarkt och några som fick hämtas med bår som resultat. Ändå hade Finnair skött den förseningskrisen betydligt smidigare än vad Air India och Aeroflot skötte denna.

Att klientelet som utsattes för denna 30 timmars försening klarade krisen förvånansvärt väl berodde väl mest på den låga medelåldern - ingen pensionär var med. Moralen var hög från början, vilket i hög grad berodde på det tongivande Bangkokgänget, en grupp ungdomar som rumlat om i Bangkok i en månad och verkade ha varit plakat hela tiden. Några av dem hade svårt för att hålla sig på benen, och man fick alltid hämta dem särskilt vid varje ny flygstart. Några hängde med ända till Göteborg. De hade alltid plats längst bak i planet, och deras intellektuellt mycket högt stående konversation hördes alltid över hela planet. Det var i alla fall inget fel på deras goda humör och moral. En av dem (en finlandssvensk) hade gift sig med en thailändsk moder med tre barn med troligen lika många olika män. Han höll mest i gång av alla men verkade vara trött på sitt med tiden alltför påfrestande thailändska äktenskap, då det medfört så många extra medlemmar i familjen från hennes tidigare mäns sida - ingen kan klara av en hur stor släkt som helst, och kanske allra minst en thailändsk sådan, som resulterat i tre extra familjer genom hustruns tre före-dettingar, som hon aldrig skilt sig helt från, då de ju trots allt fortfarande var äkta fäder till alla hennes barn.

Nervösast under resan var min speciella vän Jim, indisk jude, som skulle fortsätta till Seattle. Enligt bokningen skulle han från Moskva fortsätta direkt över Sibirien nonstop till Seattle, men ombokningen medförde att han fick flyga över Atlanten i stället med mellanlandning i New York, som om detta skulle vara kortare. Hans flyg skulle lämna Moskva 11.30 och komma fram till Seattle 11.20 samma dag.

Betydligt lugnare var vår medgöteborgare Kjell, som under resan råkat ut för ungefär allt i olycksväg man kan råka ut för inklusive mordförsök. I Rajahstan hade han råkat ut för det sällsporda och helt ofrivilliga miraklet att han vid en station stigit av tåget för att köpa bananer och sedan, när han stigit på tåget igen och det satt i gång, så småningom märkt att det hade bytt färdriktning. Ändå var vagnen och kupén exakt den samma med rätt nummer om dock hans bagage saknades. Han hade alltså med sina nyinköpta bananer stigit på fel tåg. Ett nytt tåg hade kommit till stationen av exakt samma typ och med samma vagnbeteckningar som det rätta, och han hade då misstagit detta för sitt eget. Med bagaget hade han förlorat allt inklusive pass, pengar och biljetter.

Ändå var han kärnfrisk och på gott humör. I Stockholm väntade honom en ny överraskning: han hade anhållits i sin frånvaro för delaktighet i Stureplansmorden, och det hela hade gått ut över hans syster i Stockholm, som inte ens visste var den anhållne befann sig. Stormen hade småningom blåst förbi och misstagen rättats till, men det var tur för Kjell att han inte var i Sverige när han blev anhållen.

En annan obehaglig överraskning mötte undertecknad vid hemkomsten. Visserligen hade jag hostat blod två gånger i Agra, i Delhi hade torrhostan ständigt blivit torrare, och sedan följde mardrömshemresan med 7 timmars sömn under två dygn; men med ren viljekraft understödd av god Dubonnet och pålitlig whisky hade jag dock alltid hållit mig vid järnspänst under hela resan, tills vi nalkades Göteborg. Framme i Göteborg började min röst försvinna, och på kvällen vid sängdags vidtog det totala sammanbrottet. Ingenting fungerade i kroppen längre. Det var omöjligt att sova, ingenting smakade utom rent te, en nyckfull diarré blev okontrollerbar, och febertermometern visade på 39,5.

När jag på lördagen skulle cykla ner till staden för att tvinga i mig litet mat var det nästan omöjligt att cykla, som om jag måste lära mig det om från början. Jag bara vinglade, krockade med parkerade bilar och ramlade omkull. Maten jag omsider fick i mig smakade pyton hur god den än var. Plötsligt saknade man de heta kryddorna något alldeles oerhört.

Även hemma var det svårt att stå på benen. Det var omöjligt att resa sig utan stöd. Först på söndagen lyckades jag under synnerliga ansträngningar packa upp mitt bagage.

Jag är övertygad om att denna kris aldrig ägt rum om flygförseeningen kunnat undvikas. Slutetappen är varje resas psykologiskt absolut viktigaste punkt, och ju längre bort man är, desto viktigare är den. Om något slår fel i denna slutetapp ansvarar nervsystemet inte längre för vad som händer med kroppen. Detta visade sig ännu tydligare vid min förra hemresa från Indien, då en 16 timmars förseening som drabbade en passagerarlista med hög medelålder direkt fördubblade patientlistan.

Samtidigt ställs hela resan på kant, och man börjar ifrågasätta om den var värd sitt pris. Givetvis var den det i alla fall, detta var min bästa Indienresa hittills, det var en ovärderlig pionjärresa med nya omistliga erfarenheter och upptäckter av nya möjligheter och vägar; och vid hemkomsten väntade också ett brev från "Läs och Res" på mig som hälsade mig välkommen på deras resa till Kailash i september. Den resan inkluderar Nepal, och det kan även bli en extra vecka i Indien på tillbakavägen, åtminstone i Darjeeling, Kalimpong och Sikkim. (Nu blev det inte så, utan det blev bara Indien med Nepal.)

Trots flera brydsamma situationer förtjänar min reskamrat Tony högsta möjliga betyg. Vår enda meningsskiljaktighet var egentligen biologisk - vi kan inte hålla samma takt. Han missade därför Joshimath, Kausani, Kalimpong och Bodhgaya medan jag bara missade dröjsmålet vid Haidakhan. I allt övrigt är han den idealiske reskamraten - alltid positiv, hjärtlig, lättroad, förnöjsam, tålig och godmodig. När han blev sjuk i Dehra Dun - Indiens värsta ställe att bli sjuk på enligt Jim - varnade han mig för att han kunde bli grinig, men den grinigheten såg jag ingenting av.

Dock är det fel att enbart belasta flygplansförseeningen för sammanbrottet vid hemkomsten. Oturliga omständigheter spelade ett skickelsedigert spel. Det visade sig, att en svår influensaepidemi som bäst höll på att grassera som värst som lagt en stor del av svenska folket i sängen för en vecka eller mera med hög feber, bland andra min granne inunder och Tonys son Jonas. Man hade precis finslipat sin motståndskraft mot alla indiska bakterier och suveränt gått segrande genom striden, när man i Göteborg möttes av en helt ny bakterieflora som man inte ens var förberedd på, i synnerhet inte som den drabbade en bakifrån som ett klubbslag i skallen av en stenkross. Man knockoutades i första ronden innan det gått en minut. I förening med flygförseeningens påfrestningar och överansträngningar blev knockoutens effekt dubbel och groggytillståndet oöverskådligt.

Det tog en månad innan man blev normal igen. Det är inte konstigt efter en sådan resa, som faktiskt överträffade alla mina tidigare resor i strapatser och ansträngningar, men som också gav bättre utdelning än någon tidigare resa i fråga om erfarenheter, lärdomar och njutbara minnen.

(Att direkt efter detta inleda beskrivningen av den höstliga Indienresan med inledande strapatser av samma svårighetsgrad som ovannämnda förödande hemresa vore för mycket. Vi uppskjuter därför de "nya Himalayaturerna" till nästa gång och övergår i stället här till lättsammare ämnen.)

Om Hinduismen

Dess märkligaste karaktärsdrag är förknippat med dess grundläggande mysterium. Problemet och mysteriet med hinduismen är att den är omöjlig att datera. Enligt dess egna traditioner går dess ursprung tillbaka i tiden mellan 3,000, 30,000 eller 300,000 år. Det första de europeiska forskarna försökte gå till botten med i sin första kontakt med hinduismen var uppgiften att datera dess ursprung. De har aldrig lyckats.

En smula hopp började gry när de förhistoriska indiska civilisationerna kring Indus började uppdagas och Harappa började utforskas av arkeologerna. Dessa

ruiner av en tidig högkultur har kunnat dateras till cirka 3000 år före vår tideräkning. Emellertid sökte man här förgäves efter något spår till den tidigaste indiska litteraturen. På denna punkt blev man inte klokare utan bara mera konfunderad.

Den indiska Veda-litteraturen, som är helt och hållet religiös och grunden för hela hinduismen, har alltså tydligen konsekvent från början ställt sig utanför tiden. Den går inte att datera, den är helt utan historiska anknytningar, den vill inte ha något med den timliga historiska verkligheten att göra, den är en total utböling från hela denna värld från början till slut. Detta gör den unik. Alla andra världsreligioner är hårt bundna till en historisk verklighet och till exakta dateringar. Hinduismen är det stora lysande undantaget.

Nästa stora problem beträffande hinduismen är huruvida den är monoteistisk eller polyteistisk. Även detta problem är olösligt, ty hinduismen är båda delarna. Den slår alla andra polyteistiska religioners rekord med att ha inte mindre än 33 miljoner gudar, men alla dessa otaliga gudar är samtidigt bara olika facetter av en och samma universella gudomlighet.

Emellertid kan man på denna punkt åtminstone *försöka* bringa någon ordning i myllret. I de äldsta Veda-skrifterna är de olika gudarna ganska jämförbara med både gudapersonligheterna i den grekiska och i den nordiska mytologin. Här är det viktigt att minnas att hinduerna är ett lika indo-europeiskt folk som grekerna och nordborna, och det finns klara direkta släktskap mellan sanskrit, grekiska och latin som språk. Men den äldsta indiska mytologin är under ständig omformning och utveckling medan den tillkommer. Under uppkomsten av de fyra olika delarna av Veda-litteraturen transformeras gudapersonligheterna, så att exempelvis Indra och Rudya ganska snart försvinner, medan det uppstår ett slags treenighet under namnen Brahma, Vishnu och Shiva. Brahma är då skaparen, Vishnu upprätthållaren och Shiva förstöraren. Shivas hustru heter Kali, dödens gudinna, som brukar avbildas med en halvmeter lång blodig tunga hängande utanför munnen, till hennes ära ägde *suttees* rum (offrandet av änkor) och bildades *Thug*-sekten (en sekt av strypare, som lär ha mördat någon miljon oskyldiga bara för mordandets skull till Kalis ära, tills engelsmännen satte stopp för det c:a 1830). Hon är speciellt populär i Calcutta, och hon är vanligen den stora stötstenen med hinduismen, om dock hennes make Shiva borde vara det lika mycket. Dessa båda gudomligheter står för det för andra religioner så främmande och stötande inslaget av öppet demonstrativ erotik i hinduismen.

Den store ordningsmannen i indisk mytologi är typiskt nog en odaterbar diktare i förhistorisk tid, ännu diffusare än Homeros, som utför ett slags gigantiskt redigeringsarbete av hela Veda-litteraturen och dessutom skriver eposet *Mahabharata*, världens största episka dikt, med mer än 100,000 verser. (Som jämförelse kan nämnas att Iliaden och Odysseen tillsammans "bara" har 27,781 verser.) Nu kan man tycka, att *Mahabharata* inte håller homerisk standard alltigenom, men då måste man också erkänna, att *Bhagavad-Gita*, som ingår i *Mahabharata*, dock är en av världslitteraturens allra förnämaste kvalitetsskrifter. Gandhi fann en större tröst i *Bhagavad-Gita* än i hela Nya Testamentet, och det är inte han den enda västerländskt skolade man som har funnit. Många som ställts frågan om vilken bok de skulle ta med sig till en öde ö om de bara fick ta en, har tveklöst nämnt *Bhagavad-Gita*.

Denne store redaktör av Veda-litteraturen heter Vyasadeva, och även om man inte vet ens ungefär när han levde - (valhända västerländska försök har velat placera honom i tiden före Alexander den Store och Chandragupta, men den tiden är lång -) så vet man precis *var* han var verksam. Han rörde sig i trakterna norr om Delhi ungefär mellan floden Beas och gränsen till Nepal, där många av de geografiska namnen i hans epos återfinns ännu idag. Kuruksetra, scenen för *Bhagavad-Gita*, ligger exempelvis halvvägs mellan Delhi och Simla.

I och med Bhagavad-Gita träder en ny gudomlighet i hinduismen fram i första rummet som i viss mån ersätter alla tidigare, nämligen Krishna. På sätt och vis påminner han om Kristusfiguren, ty han är en gud som tar sin boning i mänsklig gestalt och har många typiska allmänmänskliga drag att uppvisa. Samtidigt menar brahminerna, den högsta kasten och klassen i det indiska samhället, att Krishna bara är en reinkarnation av Vishnu, vilket de senare menar att Buddha också är.

Därmed måste vi närmare skärskåda den gudomliga gestalt som kallas Vishnu. För många hinduer är han den samme som Brahma medan han aldrig förväxlas med Shiva. Vishnu är ett konstruktivt gudaväsen, både skapare och underhållare av allt skapat; inget ont eller destruktivt finns däri utan endast skapande och konstruktiva krafter. Att både Krishna och Buddha anses vara inkarnationer av Vishnu ger Vishnu en oförneklig status i hinduismen av ett slags högsta universell gudomlighet och ett enbart gott gudomligt ideal.

Vi har tidigare berört Buddhas reformation, hans radikala nedrivning av alla skrankor mellan raser och kaster och hur hans nya religionsform i mer än tusen år kom att dominera Indien och Asien från Afghanistan till Indonesien och Japan. Den som sedan pånyttfödde hinduismen var en reformator vid namn Shankara, som besegrade buddhismen med att återupprätta Shiva. Hinduismen i dess förbuddhistiska, folkliga och primitiva form hade aldrig försvunnit helt från Indien, och med att tilltala just sådana känslor och instinkter hos hinduerna som personifierades av den dubiösa, delvis destruktiva och klart uttalat erotiska Shiva, lyckades den unge Shankara genomföra en oemotståndlig renässans för hinduismen i hela Indien - han dog bara 32 år gammal år 820.

Två märkliga pånyttfödelser för hinduismen har skett också i modern tid och det genom européer. Madame Blavatsky fattade ett sådant intresse för hinduismen mot slutet av 1800-talet att hon grundade sin rörelse Teosoferna direkt på hinduismen. Den andre store europeiske upptäckaren av hinduismen var författaren, musikexperten och nobelpristagaren Romain Rolland, som predikade hinduism för hela Europa särskilt under 20-talet och blev hinduist själv.

Ramakrishna, Vivekananda och Rabindranath Tagore är andra namn som måste nämnas i samband med hinduismens moderna livskraft liksom Mahatma Gandhi.

Dock har hinduismens oemotståndliga livskraft och explosiva konstruktiva dynamik i våra dagar lett fram till något av en teologisk kris, som också inbegriper buddhismen. Detta problem har uppkommit genom befolkningsexplosionen. Det har alltid ansetts såsom självklart inom dessa religioner, att livet endast kan förlösas och nå fullkomlighet genom människan. Idag framstår människan plötsligt som ett monster värre än djuren, då hon ödelägger planeten genom miljöförstöring och djurutrotning. Plötsligt börjar ledande hinduer därför anse djur som högre stående varelser än människan, då djuren mer och mer blir martyrer för människan. Detta är ett tilltagande teologiskt dilemma för alla religioner som omfattar reinkarnationstanken, då människan genom sin okontrollerbara förökning håller på att förlora sin egenart och sin status genom en sorts lavinartad homeopatisk förtunning, som innebär en livsfara för allt liv, som därigenom då framstår som mera värdefullt än människans. För hinduerna är denna tid Kalis onda och självdestruktiva tid.

Till slut ett klagande av det stora hinduiska misstaget. Namnet är fel från början. Floden Indus hette ursprungligen Sindus, liksom öknens Sind fortfarande har sitt korrekta namn kvar. Perserna missuppfattade namnet och kallade floden Indus och folket för indier efter floden, medan andra i stället för ett *s* satte ett *h* framför, så att folket fick heta hinduer. Det lär vara svårt att ändra på det nu, även om man kan försöka, liksom mr Thackeray i Bombay försöker ändra på stadens namn till Mumbai, som det kanske har hetat ursprungligen. Kärt barn har många namn.

I nästa nummer skall vi ta upp den buddhistiska klosterregeln.

Letnany-förlaget

§1 Då Björn Björkegren förklarade sig kunna åta sig vilken befattning som helst utom kassörens men helst var sekreterare, valdes denne enhälligt under acklamation till sekreterare.

§2 Då Nils Sondefors förklarade sig kunna åta sig vilken befattning som helst utom kassörens, valdes denne enhälligt med acklamation till ordförande.

§3 Då Christian Lanciai under tre år utgivit Fritänkaren och varje år under tilltagande förluster, och ändå ämnar fortsätta därmed, förklarades denne enhälligt under acklamation som lämplig för befattningen av förlagets kassör och valdes enkannerligen därtill.

§4 Förlaget har till syfte att utge kvalitetslitteratur i idealistisk riktning till lågpris.

§5 Förlaget beräknas gå med kronisk förlust, varför det tacksamt tar emot inkomster.

§6 Förlagets första utgivning planeras bli Fritänkaren nr 41 (C. Lanciai, redaktör,) Dikter av B. Björkegren (poet) samt en Rysk korrespondens av N. Sondefors (korrespondent).

§7 Som teknisk expertis beslöts enhälligt under acklamation att Tony Hansson, grafiker, skulle adjungeras till styrelsen som justeringsman och lämplig gravör inför graverade omständigheter, (exempelvis protokollgravyr).

§8 Ett antal andra namn har kommit på tapeten men tills vidare stannat på mattan. Vid behov kan de torkas upp, exempelvis efter Lurvis och Hugo, (han med ordbajsningarna).

§9 Beslöts det enhälligt under acklamation att fortsättning följer.

God Jul och Gott Nytt År,

hoppas Fritänkaren.

(Göteborg 15.12.1995)